

Separatum

SZERZETESRENDEK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN

*A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán
2014. augusztus 27–28-án rendezett
konferencia előadásai*

Szerkesztette
Karlinszky Balázs

Veszprém, 2015

A kötet előkészítését és megjelenését támogatta



nka
Nemzeti Kulturális Alap

Lektorálta

Gárdonyi Máté, Hermann István, Horváth Richárd, Hudi József

Az összefoglalókat fordította, illetve nyelvileg lektorálta
Kupovits Andrea

Borítótervezés, nyomdai előkészítés
Gáty István

A borító Fuxhoffer Damján
Monasterologia c. kötete illusztrációinak
felhasználásával készült

© A tanulmányok szerzői, 2015
©Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár

ISBN 978-615-5471-04-9
ISSN 0238-7190

Kiadja a Veszprémi Főegyházmegye
Felelős kiadó: Márfi Gyula
Nyomdai munkálatok: OOK-Press Nyomda, Veszprém
Megjelent 300 példányban

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	7
<i>Barabás Gábor</i> A PÁPAI KIKÜLDÖTT BÍRÓSÁG ÉS A SZERZETESRENDEK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN A KEZDETEKTŐL A 13. SZÁZAD KÖZEPÉIG.....	9
<i>Kertész Balázs</i> A BUDAI FERENCES KOLOSTOR TÖRTÉNETE 1444-IG.....	27
<i>Miskei Antal</i> A NAGYSZIGETI SZENT ÁBRAHÁM-MONOSTOR	45
<i>Varga Imre Kapisztrán OFM</i> A MAGYAR FERENCES PROVINCIÁ KORMÁNYZÁSA ÉS BELSŐ ÉLETE A 13. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN	65
<i>N. Vida Beáta</i> A LÖVÖLDI KARTHAUZI MONOSTOR TÖRTÉNETE.....	83
<i>Vörös Mátyás</i> A JOHANNITÁK SZEREPE CSURGÓ	109
<i>Boros Zoltán</i> A BAKONYBÉLI BENCÉS APÁTSÁG ARCHONTOLÓGIÁJA 1802–1950	133
<i>Forgó András</i> A ZIRCI APÁTSÁG POLITIKAI KÜZDELMEI A 18. SZÁZADBAN	147
<i>Fülöp Éva Mária</i> A MAGYAR BENCÉS KONGREGÁCIÓ KAPCSOLATA A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉVEL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL BIRTOKAINAK A JOBBÁGYFELSZABADÍTÁST KÖVETŐ GAZDÁLKODÁSÁRA.....	161
<i>Riedel Júlia</i> A PIARISTA REND VESZPRÉMBEN ÉS MAGYARORSZÁGON MÁRIA TERÉZIA ÉS II. JÓZSEF URALKODÁSA ALATT.....	179

Siptár Dániel

SZERZETESSÉG ÉS BÚCSÚJÁRÁS A 18. SZÁZADI VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE
ÉSZAKKELETI RÉSZÉN – A MÓRI KAPUCINUSOK ÉS BODAJK KAPCSOLATA195

Tikovits József

A BUDAI KAPUCINUSOK LELKIPÁSZTORI SZOLGÁLATÁNAK BEMUTATÁSA
A „*HISTORIA PROMONTORIANA (1713–1763)*” ALAPJÁN (forrásismertetés).....213

Bartók Zsófia

AZ ÉRDY-KÓDEX CÉLKÖZÖNSÉGE.
NYELVEMLEKKÓDEX A NYOMTATÁSOS TERJESZTÉS KÜSZÖBÉN 233

Bilkei Irén

A KÉSŐ KÖZÉPKORI ZALAI BENCÉS HITELESHELYEK SZEREPE AZ ÍRÁS ELTERJEDÉSÉBEN 249

Maczák Ibolya

LELKI VETEKEDÉS. ORLICS (ORLITZ) DÁNIEL (1698–1758) PIARISTA PÁLYAKÉPE261

Pintér Márta Zsuzsanna

SZÍNJÁTÉKOK A PÁPAI PÁLOS GIMNÁZIUMBAN A 18. SZÁZADBAN.....271

Szentgyörgyi Rudolf

GÖRÖG SZERZETESK TÍHANYBAN291

Cúthné Gyóni Eszter

CISZTERCIK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN 1950 ÉS 1958 KÖZÖTT.
A TITKOS RENDI SZERVEZET KIALAKULÁSA, MŰKÖDÉSE ÉS FELSZÁMOLÁSA 307

Hornyák Máté János

VESZPRÉMI ANGOLKISASSZONYOK HEJCÉN..... 333

Karlinszky Balázs

SZERZETESRENDEK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN 1914–1950 KÖZÖTT 349

Soós Viktor Attila

DOMONKOS SZERZETESK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE SZOLGÁLATÁBAN 1950 UTÁN 375

Tóth Krisztina

EGY SZERZETES A II. Vatikáni Zsinaton.
KLEMPA SÁNDOR KÁROLY OPRAEM Zsinati részvétele 393

Varga Tibor László

„SZENT MARGIT SZENTTÉ AVATÁSA IDEJÉN KERÜLTEM KAPCSOLATBA EGYHÁZMEGYÉMMEL”
(Mindszenty József)413

Szentgyörgyi Rudolf

GÖRÖG SZERZETESEK TIHANYBAN*

Régészeti kutatások már a 19. század folyamán valószínűsítették, a 20. század közepén pedig igazolást is nyert, hogy az I. András által kezdeményezett bencés alapítást megelőzően Tihany szigetén (a középkori oklevelek tanúsága szerint ekkor még sziget) görög szerzetesek éltek.¹ A legfrissebb nyelvtörténeti kutatások e régészeti felismerést megerősíteni látszanak. Az 1055-ben kiállított Tihanyi alapítólevél (első eredeti formájában fennmaradt oklevélünk) Tihany szigetével kapcsolatosan két helynevet említ: erősen valószínűsíthető, hogy mindkettő görög névadóktól (közelebbről az itt élt görög szerzetesektől) származik.

A Tihanyi alapítólevél p&ra helyneve

Az alapítólevél vonatkozó részlete: „Est in eodem lacu locus qui uocatur **p&ra** cum ceteris inibi pertinens”, azaz: „Ugyanezen a tavon van egy **petra**² nevű hely, mely a többihez hasonlóan ide tartozik”.³

A latin etimológia lehetősége

A kutatók egy része a szóalakot egy magyar helynév latin fordításának véli (vö. lat. *petra* 'kő, szikla').⁴ A latin névként való értelmezést erősítheti a helynév lejegyzésében alkalmazott latinus abbreviáció: az & jel. Ugyanígy: „ad caput **p&re**”, ezzel szemben: „**petre zenaia hel rea**”, mely kétségtávol magyar személynév.

* A szerző az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport tagja. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ RÓMER, 1868. 138., CSEMEGI, 1946–1948., KOMJÁTHY, 1955. 32–47.

² A fejezet szövegében – ha nem kifejezetten a latin névalak kerül szóba – a *petra* helynevet az & feloldásával közöljük.

³ SZENTGYÖRGYI, 2014. 58., 67.

⁴ ERDÉLYI, 1908., BÁRCZI, 1951., ÉRSZEGI, 1993., ÉRSZEGI, 2004., ÉRSZEGI, 2007., PITI, 2006.

Erdélyi László a *p&ra* helynevet a *Kő* megfelelővel adja vissza, mely megfeleltethető a későbbi *Oroszkő* elnevezés utótagjával.⁵ Véleményét elfogadva Bárczi Géza a következőképpen fogalmaz: „e szót magyar szórványaink sorából ki kell iktatni”.⁶

A helynév latin fordításként való értelmezése ugyanakkor több szempontból is problematikusnak látszik. Legfeltűnőbb a szűkebb szövegkörnyezet. A *qui vocatur* szerkezet ugyanis rendesen a nem latin szavak (különösen nevek) beillesztésére szolgál az oklevelekben.⁷ Továbbá miért ajándékozna a „jó király” követ, sziklát, illetőleg bármit azon a szigeten, ahol egyébként (a szőlők kivételével) eleve minden az általa alapított monostoré?⁸

A magyar etimológia lehetősége

A *petra* nevet más kutatók magyar helynévnek vélik.⁹ Ez esetben a helynevet személynévi eredetűnek tekinthetjük, a puszta személynév helynévként való alkalmazása magyar névadásra utalhat.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy – bár a magyar helynévi értelmezést elvben támogatja a *qui vocatur* szerkezetbe történő beillesztés – a magyar (személynévi eredetű) helynévként való azonosítás sem kevésbé problematikus. E feltételezett magyar helynévnek a mai félszigeten és környékén ugyanis semmi nyoma nem maradt, így azonosítása lehetetlennek tűnik. A tágabb szövegkörnyezet újabb nehézség elé állítja a kutatót: *Petra* említése a sziget javainak leírásába ékelődik – a nem könnyen értelmezhető *in eodem lacu* (‘ugyanezen a tavon’) elhelyezéssel –, ezzel pedig megtörik a természeti adományok sora.¹⁰ A leírás azonban *petra* említése után folytatja a sziget javainak felsorolását, ekként a helyet feltehetőleg továbbra is Tihany szigetén kell keresnünk. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ha a *petra* néven nevezett birtokadomány csakugyan a szigeten van, miért kellett külön megjegyezni, hogy ez is a szerzeteseké, hiszen – amint említettük – a szőlőkön kívül minden a birtokukba került?

⁵ ERDÉLYI, 1908. 11., 127.

⁶ BÁRCZI, 1951. 13–14.

⁷ Minderről bővebben lásd HOFFMANN, 2010. 53., SZENTGYÖRGYI, 2008. 257–258.

⁸ Vö. HOFFMANN, 2010. 55.

⁹ SZAMOTA megfajtagéteknént (SZAMOTA, 1895. 145.), ZELLIGER bizonytalanul (ZELLIGER, 2005. 22.), HOFFMANN nagy valószínűséggel (HOFFMANN, 2010. 56.). Magyar szórványként jelzi az ÓmOlv. (ÓmOlv. 20.) is. Korábban – a latinnal szemben, a „tertium non datur” elvi alapjára helyezkedve – magam is e véleményt osztottam: SZENTGYÖRGYI, 2008. 257–258.

¹⁰ Vö. HOFFMANN, 2010. 55.

A görög etimológia lehetősége

Komjáthy Miklós vetette fel elsőként a hely nevének lehetséges görög eredetét.¹¹ Ez esetben a névnek két köznévi eredetű (etimológiai) jelentése is lehet. A görög szó '(kő)szirt, szikla' jelentése magyarázható a latinból, nem indokolja görög etimon felvételét. A szó másik – 'üreges szikla, barlang' – jelentése azonban csak a görögben található meg. Ez az etimologikus jelentés az alapítólevélben említett *petra* helynevet megnyugtatóan azonosítaná a régészek által feltárt, bazalttufába vájt, egykor keleti szerzetesek által lakott cellákkal, az ún. „Barátlakások”-kal.

Hogy a *petra* helynevet e jelentésben a később *Oroszkő*-nek is nevezett szerzetesi lakhellyel azonosíthassuk, a következő feltételeknek kell teljesülniük: 1. létezik ilyen típusú (közép-) görög helynévadás; 2. a név eredendően görög névadóktól származik; 3. van funkciója e hely külön említésének a szigeten.

Petra mint görög helynév

Önmagában álló *Πέτρα* helynévvel (illetve továbbképzett, továbbá vele összetételt alkotó számos további helynévvel) a mai Görögországban sok ilyen találkozhatunk. Az ilyen típusú névadás – a földrajzi viszonyok függvényében – számos más nyelvben megtalálható. Magyar példákat említve: vö. m. *Kő*,¹² illetve névrészként: *Kőszeg*, *Hollókő*, *Boldogkővár*; *Köves-aszó*, *Köves-hegy* stb.

A vonatkozó görög helynevek¹³ névadásának motivációja minden esetben világos: valamely kiemelkedő kőtömb, szirt, szikla. Olykor a tenger(öböl) fölé magasodik, mint anaktoriói Petra, vagy a félsziget jellegű, tengerbe nyúló magas sziklája miatt jellegzetes patmoszi partszakasz. A 17. század elején Leszvosz (Leszbosz) szigetén alapított város egy hatalmas (27 m magas) ferde szikláról kapta a nevét, amely köré maga a város települt. A tetejére Szűz Máriának szentelt templomot emeltek. A város fölé magasodó szikla impozáns látvány a tenger felől is. A mai helynevek tehát a *πέτρα* 'magasba meredő szirt, szikla' köznévi jelentés örökösei.

Az ókorban is több *Petra* nevű hely (főként szintén település) létezett a görög eredetű helynévadás eredményeként.¹⁴ A helynévadás eredetére több esetben is fényt tudunk deríteni. Olykor – a mai helynévi adatokhoz hasonlóan – egy kimagasló hegy, kőtömb, szikla a névadás eredete. Más – jellemzően a késői, Görögországon kívüli – helynevek névadásának motivációja azonban **sziklába vájt lakóhely**: 1. Magna Graeciában a szicíliai *Petra* (ma *Petralia*

¹¹ KOMJÁTHY, 1955. E véleményt osztja utóbb Komáromi László is: KOMÁROMI, 2007.

¹² 1289: *Keu*, lásd GYÖRFFY I. 330.

¹³ Lásd SZENTGYÖRGYI, 2010. 299–300.

¹⁴ Említésüket lásd SZENTGYÖRGYI, 2010. 300.

Sottana) város határában archeológusok egy paleolitikum-neolitikum kori lakóhelyül használt barlangot tártak fel. 2. Az ókori Szogdiana tartományban *Petra* (a Nagy Sándor ellen fellázadó) Oxüartész sziklába vájt fellegvára volt. 3. Edom, illetve később a nabateusok fővárosát szűk sziklavölgyekben találjuk. Épületeinek (lakóházak, templomok, más nyilvános helyek) és sírjainak legnagyobb részét a sziklafalba vágták. A bizánci uralom alatt a város egyik legimpozánsabb, a domb tetején sziklába vájt épületét (eredetileg talán a Kr. u. 106-ban elhunyt nabateus király, II. Rabbel sírja lehetett) remeték, majd szerzetesek foglalták el (innen a neve ma is: *Kolostor*), és éltek itt az arab hódításig, 663-ig.

A középgörög, azaz bizánci korból a következő *Petra* nevű helyeket említhetjük:

1. Az ókori görögök által alapított *Bathüsz* városát (eredeti görög neve: *Bathüsz limén* 'mély kikötő') Iustinianus császár alatt a város északi részén általa építtetett erőd nekéről *Petrá*-nak hívták. Ma *Batumi*, a Grúziához tartozó Adzsar Autonóm Köztársaság közigazgatási központja.

2. Monostor Konstantinápoly (Bizánc) északnyugati részén, közvetlenül a városfal mögött. A „Prodromosz” ('Előfutár': Keresztelő Szent János) tiszteletére emelt monostort egy 11. századi feljegyzés szerint az egyiptomi Baras szerzetes alapította az 5. század végén – 6. század elején. A *petra* név motívációja a hatalmas kőfal és az erőd lehetett. 1200-ban élte fénykorát, ekkor állítólag 200 szerzetes lakta. A monostor Bizánc elfoglalásáig, 1453-ig működött.

3. A thesszáliai síkság északnyugati szélén (Thesszália, Trikala, Kalam-baka) található a gigantikus, meredek sziklákra épült kolostorváros (*Meteora*). A Kr. u. 9. század kezdetétől érkeztek ide remeték, és kevéssel később már közösséggé szerveződve éltek itt. A sziklák barlangjaiban, bevájásaiban, réseiben húzták meg magukat. E barlanglakásokat rejtő sziklákat ők maguk kezdetben *kő*-nek, *sziklá*-nak (*lithosz* vagy *petra*) nevezték. Jóval később, 1334-ben költözött ide az Athosz-hegyről Szent Athanásziosz szerzetes, aki a „Széles-kő” tetején megkezdte a „Nagy Meteoron” (hivatalos nevén: „Az Úr színéváltozása-monostor”) építését. Az új nevet is ő adta: *meteoron* 'magasba emelt, magasban lebegő'. Nyomában a többi szikla tetején is monostorok épültek, ettől fogva az egykori remeték barlanglakásai helyett immár ezek adtak otthont a szerzeteseknek.

4. Délkelet-Thesszáliában a Pilio-hegység és a Pagaszitikosz-öböl között: *Nea Petra*, jelentős női monostor. Ma: Ajosz Joanisz.

5. A 963-ban alapított *Athosz* monostorvárosban, a közvetlenül a tengerparton álló sziklára épített Dionisziu monostor másik neve: *Nea Petra*. A *nea* jelző arra utal, hogy a monostor építése a többiéhez képest viszonylag késői (14. századi). E névhasználat ugyanakkor azt feltételezi, hogy a régebbi monostorokat (minden valószínűség szerint köznévi használatban) *petrá*-nak is hívták.

6. Bizánci erődítmény egy hatalmas szikla tetején, a mai Nyugat-Törökország területén (1920–1923 között Görögországhoz tartozott): *Plateia Petra* 'széles kő'. Ma Akhisarhoz tartozik, Manisa megyében, az Égei régióban. E környékről menekültek 1923-ban a Közép-Makedóniai Nea Petra alapítói.

A bizánci kor névadása részben a (Görögországon kívül reprezentált) későókori névadás folytatásának tűnik: a 'sziklabarlang, sziklába vált lakhely' jelentés vált elsődlegessé. Ennek nyomán a középgörög korból több *petra* nevű szerzetesi lakóhely emléke is fennmaradt. Ezen monostorok közös vonása, hogy magányos helyeken vagy sziklák tetejére épített vagy sziklába vájt szerzetesi lakhelyek (cellák) együttese, és ez egyben a névadás motivációja is.

Mivel a görög hagyományban a monostorok hivatalos neve titulusuk neve (lásd Athosz, Meteora stb. monostorait), nem ritkán azonban építőjükről elnevezve (*Dionisziu* Athoszon, *Varlaam* a Meteora monostorai között, illetve a konstantinápolyi *Sztudion*) említik őket. E tulajdonnévi említések mellett a *petra* név ('szikla, sziklabarlang' →) 'monostor' jelentésben köznévi használatú lehetett. Figyelemre méltó, hogy a *petra* mint görög jövevényszó felbukkan a kopt nyelvben is, méghozzá ugyancsak a köznévi 'monostor' jelentésben (számos adattal a 6–8. századból).¹⁵

A monostor jellegével összefüggő közszoói megnevezésre nem a *petra* az egyetlen példa. A görög hagyományokat követő kijevi barlangmonostornak a későbbiekben egyházi hierarchiát tükröző jelentéssel ('főmonostor') felruházott köznévi megnevezése ugyanis szintén görög nyelvű: *lavra* (< gör. *λαύρα* 'átjáró, folyosó' →) 'kolostor'. A megnevezés motivációja: a különálló, egymás mellett elhelyezkedő remetelakok együtteséből az őket összekötő átjáró révén lesz kolostor; a kijevi barlangkolostor esetében a kolostor központját földalatti járatok kötik össze az első barlangokkal. Az elnevezés Görögországból is adatolható: Akhajában Kalavrita településtől 7 km-re egy szakadéokban áll a 961-ben alapított Aja Lavra monostora.

Az alapítólevélbeli *petra* helynév görög etimológiájához szükséges első feltétel tehát teljesülni látszik: létezik ilyen típusú (közép-) görög helynévadás.

Görög névadók

Kérdésünket ekként tehetjük fel: Lehetséges-e Tihany szigetén közvetlenül görög monostoralapítást feltételezni?

A hiányos források ellenére a korai Magyarországon több görög monostor létezését is valószínűsíthetjük: Szávaszentdemeter, Marosvár (az alapító Ajtony halála után a monostor Oroszlánosra költözött), (Duna-) Pentele, Veszprémvölgy, Visegrád, továbbá a zebegényi remetetelep (régészeti leletek igazolják, hogy bazilita eredetű, de kérdés, mi a viszonya a Visegrád mel-

¹⁵ FÖRSTER, 2002. 642.

letti monostorhoz).¹⁶ Hogy eredetileg Tihanyban is keleti szerzetesek éltek – bár korábban is köztudomású volt¹⁷ –, azt a régészeti kutatások igazolták: „A legnagyobb üregnek sziklából kifaragott középfala is van, minden jel szerint ez volt a templom, s a meghagyott fal az ikonosztáz.”¹⁸

Az említett magyarországi monostorok 10., esetleg 11. századi alapításúak. Közülük Száva-szentdemeter esetleg jóval korábbi is lehet.¹⁹ Tihany és Dunapentele monostorainak alapítása szintén lehet akár viszonylag korai, hiszen e monostorok – ez is jellemzően a görög alapítások sajátja – elzárt, nehezen megközelíthető helyre, e két esetben szigetre telepedtek.

Bizáncban már a honfoglalás előtt célként fogalmazódott meg a magyarság megnyerése és megtérítése. A Kárpát-medencében megtelepedett magyarok térítését maga Bíborbanszületett Konstantin császár is szorgalmazta, s nem csupán vallási okokból, de azért is, hogy ezáltal Bulgária hátában szilárd szövetségesre tegyen szert. Az egyházi kapcsolatokat jól jellemzi, hogy a bizánci pátriárka 951-ben Magyarország (Türkia) püspökévé szentelte Hierotheosz szerzetest, illetve hogy Bulcsú Bizáncban keresztelkedett meg, keresztapja pedig nem más, mint maga a császár, Bíborbanszületett Konstantin volt.

A térítés feladata elsősorban a szerzetesekre hárulhatott, emiatt is jöhettek létre újabb (akár számunkra ma már ismeretlen) monostorok. Mivel a magyarság körében a görög nyelv nem volt alkalmas a keresztény hit közvetítésére, a szlávokkal szimbiózisban élő magyarok egy része azonban feltehetően többé-kevésbé elsajátította a szláv nyelvet, a térítés szláv tolmácsokkal kezdődhetett.²⁰ Így nem meglepő, sőt dokumentálható is, hogy volt olyan monostor (Száva-szentdemeter), ahol görög, szláv és magyar szerzetesek éltek együtt.²¹ A bizánci térítési kísérletek nyomán, vagy akár korábban Tihanyba is érkezhettek görög szerzetesek,²² s adhatták saját, sziklába vájt helyiségekből álló „szerzetesházuknak” a *πέτρα* nevet, mely egyedül a görög nyelvben jelent ’sziklabarlang’-ot, s mely – mint láttuk – a bizánci görögben a szerzetesközösség ilyen földrajzi adottságú, illetőleg mesterségesen ilyenként kialakított lakhelyének (közszoói) megnevezése volt.

A tihanyi görög alapításnak azonban egy másik forgatókönyve is elképzelhető.

¹⁶ Mindezekről részletesen: MORAVCSIK, 1938. Vö. még: TÖRÖK, 1990. 47–48., KOMJÁTHY, 1955. 40–41.

¹⁷ FUXHOFFER I. 173., RÓMER 1868. 138.

¹⁸ CHOLNOKY, 1935. 38. Vö. CSEMEGI, 1946–1948.

¹⁹ A kérdéshez lásd HOLLER, 2001., TÓTH, 2001., TÓTH, 2007.

²⁰ GYÖRFFY, 1983. 47–48.

²¹ THEINER I. 668. Vö. MORAVCSIK, 1938. 420–421., GYÖRFFY, 1983. 48., H. TÓTH, 1999. 823.

²² H. TÓTH, 1999. 823.

Görög és szláv névadók

A 11. század közepén az orosz egyház még igen fiatal. I. (Szent) Vlagyimir 988-ban történt megkeresztelkedése és a bizánci (ortodox) vallás államvallássá tétele után fél évszázaddal, 1037-ben alapította Bölcs Jaroszláv a kijevi Szent Szófia székesegyházat, az óorosz egyház (és írásbeliség) központját. A következő fontos művelődés- és egyháztörténeti esemény 1051-ben – szintén Bölcs Jaroszláv kezdeményezésére – a Kijevi Barlangkolostor alapítása, mely Pescerszkij (azaz „Barlanglakó”) Szent Antonij (+1073), az Athosz-hegyről hazatért remete nevéhez fűződik, akit egyben az orosz szerzetesség megalapítójának tartanak. (Kezdetben a Dnyeper folyó partján egy saját kezével vájt barlangban élt.) Szerzetesei számára a konstantinápolyi Sztudion monostor reguláját írta elő.²³ Lehetségesnek tartjuk tehát, hogy a 11. század közepén esetleg több helyen is formálódó szerzetesközösségek²⁴ egyes tagjai vagy éppen az ekkor még remetéskedő – de követőket már maga köré gyűjtött – Barlanglakó néhány remetetársa elkísérte Andrást Magyarországra. (Feltehetően éppen Bölcs Jaroszláv tanácsára, aki vele rokoni kapcsolatban is állt, ugyanis 1038 körül lányát, Anasztáziát feleségül vette.)

E Magyarországra érkező szerzetesek természetesen keleti szlávok (oroszok), de lehetett közöttük kifejezetten görög származású is. Ez következhet egyfelől Antonij Athosz-hegyi kapcsolataiból, de még inkább a kijevi egyház ekkori teljesen görög jellegéből. A görög befolyással kíván ugyanis szakítani Bölcs Jaroszláv 1051-ben, azáltal, hogy Ilárion metropolitát maga nevezi ki, a Barlangkolostort pedig nem görög származású szerzetesek – köztük Magyar Mózes – közreműködésével alapítja meg.²⁵ Érdemes tehát megfontolnunk, hogy 1051 előtt a konstantinápolyi pátriárka által közvetlenül kinevezett kijevi metropolita jellemzően görög származású, továbbá a püspökök nagy része is, akik pedig – egyházbiztos okokra visszavezethetően – rendszerint a szerzetesek közül kerültek ki.²⁶ Ha tehát a tihanyi magyar alapítás kijevi eredetű, számolnunk kell azzal, hogy a formálódó szerzetesközösségekhez frissen csatlakozott szláv szerzetesek mellett a Kijevben ekkor nem elhanyagolható számban élő – az átültetendő hagyományokat minden bizonnyal alaposabban ismerő – görög származású szerzetesek érkezhettek hozzánk. Másfelől azzal, hogy a 11. század közepén Kijevben alapított monostorok – köztük maga a Barlangkolostor is – görög szerzetesi hagyományai nyomán alakították életüket, szokásaikat Tihanyban is. A Magyarországon megtelepült közösség tehát nem szláv (ilyen hagyományok még nincsenek), hanem görög szerzetesi hagyományok folytatója lehetett, s ez megnyilvánulhatott

²³ Vö. FERINCZ, 1997. 28., FONT, 1998. 44.

²⁴ FONT, 1998. 44., FONT, 2001. 46.

²⁵ FONT, 2001. 53.

²⁶ Vö. FONT, 1998. 44–45., 2001. 43., 45.

otthonuknak a görög névadáshoz igazodó görög nyelvű megnevezésében is, amint történt ez a kijevei *Lavra* esetében is.

Az Andrással Magyarországra érkező görög-szláv szerzetesek tihanyi alapításának feltételezését csupán az a körülmény nehezíti, hogy az alapítólevél 1055-ben *petrá*-t már nem lakott helyként (*locus*) említi, tehát feltételeznünk kell, hogy néhány (legfeljebb 9) év alatt a hely valamilyen okból elnéptelenedett. Amennyiben ez mégsem történt meg, problematikus – legalábbis egyházjogilag –, hogy az itt élő keleti szerzetesek egyház- és birtokjogi helyzetéről (különösen az egyházszakadás utáni évben) hallgasson az alapítólevél. Ha azonban figyelembe vesszük András külpolitikai elköteleződésének párfordulását – valamint szövetségeseihez és ellenségeihez éppen az aktuális érdekek mentén való viszonyulását mind a bel-, mind a külpolitikában –, még azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy ugyanaz a „legkegyesebb király”, aki nyomban Bölcs Jaroszláv kijevei alapítása után, legkésőbb 1053-ban Visegrád mellett keleti monostort alapított, nem sokkal később ugyancsak keleti szerzeteseket távolít el Tihanyból, hogy otthonukat – az újabb politikai érdekek mentén – nyugati szerzeteseknek adja át. (Ez történt korábban a marosvári baziliták Oroszlánosra átköltöztetése esetében is, a csanádi püspökség alapítása és elhelyezése miatt.²⁷)

Az alapítás kijevei eredetének lehetőségével megnyugtató magyarázatot kapunk a hely későbbi oklevelekben szereplő *Oroszkő* elnevezésére is. (A másik „forgatókönyv” szerinti, közvetlen bizánci alapítást feltételezve e név egy biz. gör. *Agiosz Orosz* ’szent hegy’ népetimológiás továbbélése lehet.)

A Tihanyi alapítólevél tichon helyneve

A *petra* helynév görög etimológiáját igen sok érv támogatja. A történelmi kontextus mind görög (vö. a 10. századi bizánci–magyar kapcsolatok), mind görög és szláv névadók (vö. a 11. századi kijevei–magyar kapcsolatok) feltételezését megengedi. Ami azonban e helynév görög etimójának feltételezését leginkább megalapozottá teheti, az nem más, mint annak a szigetnek („helynek”) a neve, ahol a görög (és szláv) szerzetesek *petrá*-nak nevezett otthonukat kialakították: *Tihany*. Az alapítólevél név szerint csupán egyszer említi: „in loco qui uulgo dicitur **tichon** super **balatin**”, azaz: „azon a helyen, melyet a nép nyelvén **tichon**-nak nevezett, a **balatin** fölött”.²⁸

²⁷ Vö. MORAVCSIK, 1938. 405., TÖRÖK, 1990. 48.

²⁸ SZENTGYÖRGYI, 2014. 58., 67.

A helynév feltételezett szláv eredete

Az általánossá vált értelmezés kidolgozása, mely szerint a helynév szláv személynévből származik, Melich János nevéhez fűződik: „azt tartom, hogy e név szláv *Tihoń* vagy *Tihońa* [...] személynévből való”.²⁹ Később a két lehetőséget a *Tihoń* névre szűkíti.³⁰ Ezt a származtatást tette magáévá a későbbi kutatástörténet.³¹

A szláv személynév etimológiájának feltárását is Melich János nevéhez köthetjük. Melich két lehetőséget is említ: „a név a szlávtságban egy *Tichomir*, *Tichoslav* stb. [...] személynévből vagy egyenesen a szláv *tichъ* („still”) melléknévből a szláv becéző *-oń* [...] képzővel alakult kicsinyített név”.³² Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szláv nyelvekben és nyelvátzatokban az *-ń* végű névváltozat ritkább (és olykor első szótagi *i > e* hangváltozással kombinálódik), ezért e magyarázat érvényét őrizendő egy – nem minden nehézség nélküli – „össz-szláv” szóvégi depalatalizációt kell feltételeznünk. S mivel az *nb ~ ű > n* depalatalizáció egyébként sem szokásos a szláv nyelvekben, így eleve problematikus a szlávtságban elterjedt [*tixon* ~ *t'ixon*] névváltozatok forrásának a [*tixoń*] változatot tekinteni.

Tichon mint szláv egyházi név

A *Tichon* keresztnév igen népszerű főként (de nem kizárólag) az ortodoxia szlávtságában. A keleti egyház számos *Szent Tyihon*-t tisztel.³³ A korábbi idők-ből említjük Kresztogorszki Szent Tyihont (?), Szolovki Tyihon szerzetest (?), Kalugai Tiszteletreméltó Tyihon apátot (+1492), Luhovi Szent Tyihont (+1503), Turukhani Áldottemplékű Tyihon szerzetest (+1682). A 20. század is adott *Tyihon* nevű szentet az orosz egyháznak: Szent Tyihon (+1925) moszkvai pátriárkát. Az ő példaképe az orosz egyházban talán legismertebb és legnépszerűbb *Tyihon* nevű szent: Zadonszki Szent Tyihon (+1783) püspök.³⁴ Az ő eredeti neve Vaszilij Ivanovics Bellavin. Az új név jelzi, hogy Zadonszki Tyihon szerzetes volt (a keleti egyház püspökei gyakorta szerzetesek, ennek – amint erre a bizánci–kijevi kapcsolatokra vonatkozóan már utaltunk – elsősorban egyházbizalmi háttérrel van). Életrajzából tudjuk, hogy szerzetesi nevét (*Tyihon* nevű szláv szentek közül bőségesen választhatott volna) a hit ter-

²⁹ MELICH, 1903. 331.

³⁰ MELICH, 1914. 104., MELICH, 1915–1917. 342.

³¹ Vö. KNEZSA, 1938. 429., BÁRCZI, 1951. 13., FNESz *Tihany*, ZELLIGER, 2005. 22., FEHÉRTÓI, 2006. 168–169., HOFFMANN, 2010. 43–46.

³² MELICH, 1914. 104.

³³ E szakaszban a *Tichon* név az orosz névformának (*Тихон*) megfelelő szabályos átírással (*Tyihon*) szerepel.

³⁴ Népszerűségét mutatja, hogy halála után száz évvel több, köztük tatár és votják nyelven is kiadták műveit (vö. MUNKÁCSI, 1890–1896. I. XIV.).

jesztésében való elkötelezettsége okán ókori szent példaképe, Ciprusi Szent Tikhon iránti tiszteletből vette fel. Ez pedig számunkra azt jelzi, hogy jóval a szlávok keresztény hitre térése előtt létezett már *Tichon* nevű szent, azaz **a név nem szláv eredetű.**

Tichon mint görög név

Ciprusi Szent Tükhón (Ἀγιος Τύχων, †425) Amathusz város püspökeként a hit terjesztése iránti buzgólkodása okán vált híressé (pogány templomokat rombolt le, antik szobrokat döntött le stb.), néhány csodája pedig a gabonatermesztéshez, illetve a szőlőműveléshez kapcsolja.³⁵ (Korai kódexek vonatkozó szövegeinek aprólékos filológiai feldolgozása alapján átfogó monográfiában dolgozza fel életét és tiszteletét Hermann Usener.³⁶) S bár a görög *Τύχων* név a késő ókorban elterjedt lehetett (ezt a nevet viselte például a szintén ciprusi Tamasszosz püspöke, a Kr. u. 381-ben összeült konstantinápolyi egyetemes zsinat egyik résztvevője is³⁷), mégis Ciprusi Szent Tükhón személye járult hozzá leginkább a *Tichon* név elterjedéséhez és népszerűvé válásához az ortodox szláv világban.

A névalak *Tükhón* > *Tikhon* változását az magyarázza, hogy – az *itacizmus*-nak nevezett hangváltozás eredményeként – a névben szereplő görög *υ* legkésőbb a 10. századra mindenütt *i*-nek hangzott,³⁸ az ósláv *i* pedig nem palatalizálta az előtte álló *t*-t,³⁹ szemben például a későbbi orosz névalakkal. Ez a görög-ósláv névváltozat kerül át a magyarba, a szóvégi *n* > *ny* palatalizáció magyar belső fejlemény (első írásos nyoma a 17. század végéről való).

A név eredete a 4–5. századi görög kereszténységénél jóval régebbre nyúlik vissza. A közismert sorsistennő, *Tükhé* férfi párja egy kevésbé ismert, fallikus istenség, *Tükhón*.⁴⁰ Maga a névalak a *τυγχάνω* ige származéka, annak hímnemű aktív aoristos participiuma. A gör. *τυχών* igenév jelentése: '(aki) célba ért; (aki) célba talált' → 'sikeres; szerencsés; boldog'.

Latinos *Tycho* (< *Tükhón*) névváltozata szintén a görög eredetre utal, vö. gör. *Platón* ~ lat. *Plato*; gör. *Apollón* ~ lat. *Apollo*; gör. *León* ~ lat. *Leo* stb.

A szlávoknál népszerű név csupán népetimológia hatására tagolódhatott be a *Tichomil*, *Tichomir*, *Tichoslav*-féle nevek közé, van azonban saját névcsaládja. Ennek néhány fontosabb tagja: *Τύχα*, *Τύχη*, *Τύχιος*, *Τύχικος* (Pál apostol egyik kísérője, latinosan: *Tychicus*), *Tychonius* ~ *Ticonius* (donatista teológus, †400) stb.⁴¹

³⁵ Vö. ΤΣΟΛΑΚΙΔΗ, 2001. 545., PAULY–WISSOWA *Tychon* 3.

³⁶ USENER, 1907.

³⁷ PAULY–WISSOWA *Tychon* 2.

³⁸ GYÓNI, 1943. 165–166.

³⁹ Vö. ZOLTÁN, 2007. 210., kk.

⁴⁰ Vö. ΒΕΡΕΤΤΑΣ, 1997. 449., KERÉNYI, 1977. 101., PAULY–WISSOWA *Tychon* 1.

⁴¹ Vö. még ΒΕΡΕΤΤΑΣ, 1997. 448–449. Megjegyzendő, hogy a *Martyrologium Romanum* Ciprusi

A „Magyarországi nemzetiségi és etnikai kisebbségek utónévkönyve” című névgyűjteményben is megtaláljuk e nevet,⁴² a kötet a keresztnévek etimológiáját is megadja. A görög eredetű névként közölt *Tichon*, *Tihin*, *Tihon* névváltozatok mellett a következő etimológiákat találjuk: ’boldog’⁴³ (ruszin), ’szerencsés, sikeres’⁴⁴ (szerb), ’szerencsés’⁴⁵ (ukrán). Hasonlóképpen egységes képet mutatnak a kérdéses szláv nyelvek mérvadó névetimológiai szótárai, melyek a *Tichon* (*Tihon* ~ *Tyihon*) nevet szintén **görög eredetű névként** veszik fel.⁴⁶

Összegzés

A Tihanyi alapítólevél két szórványa (*p&ra* és *tichon*) görög etimonra visszavezethető név. A Tihanyi-félszigeten végzett régészeti kutatások bizonyították, hogy az egykori szigeten – még az I. András-féle 1055-ös alapítás előtt – keleti szerzetesek éltek. A két név etimológiai összecsengése, valamint a vonatkozó régészeti kutatások eredményeivel való egyeztetetősége arra utal, hogy e helynevek az itt élő szerzetesek névadásának nyomán születhettek. E névadók lehettek Kijevből Andrással érkező görög és szláv szerzetesek, de az is elképzelhető, hogy Tihany egykor ortodox „sziklamonostora” közvetlenül bizánci görög alapítású. Az alapítás mindkét „forgatókönyvének” adottak a történelmi és művelődéstörténeti feltételei. Bármelyik lehetőséggel is számolunk, a Tihanyban egykor élt keleti szerzetesek lakhelye eredetileg **görög** tulajdonnévi és köznévi megnevezést kapott.

Felhasznált források és irodalom

ÉRSZEGI, 1993. = ÉRSZEGI Géza: A tihanyi alapítólevél [latin szöveg és fordítás].

In: SZ. FARKAS Aranka (szerk.): *A tihanyi alapítólevél*. Veszprém, 1993. 1–4.

ÉRSZEGI, 2004. = ÉRSZEGI Géza: A tihanyi alapítólevél [latin szöveg és fordítás].

Uő. (szerk.): *A tihanyi alapítólevél*. Második, bővített kiadás. Tihany, 2004. 1–4.

MR = *Martyrologium Romanum*. Città del Vaticano, 2004. (Magyar fordítása: *Római Martyrologium*. Bp., 2010.)

Szent Tükhónt pontatlanul, az utolsóként említett névalakkal veszi fel: MR jún. 16.

⁴² Magyar nemzetiségű magyar állampolgár jelenleg nem kaphatja e keresztnévet.

⁴³ S. DÁVID, 2004. 622–623.

⁴⁴ S. DÁVID, 2004. 734–735.

⁴⁵ S. DÁVID, 2004. 952–953.

⁴⁶ ДОЛЧИНОВИЋ, 2002. 65., HANKS–HARDCASTLE–HODGES, 2006. 383., Илчев, 1969. 485., ПЕТРОВСКИЙ, 1984. 209., REVEN, 2003. 102., ŠIMUNDIĆ, 1988. 339., ТИХОНОВ–БОЯРИНОВА–РЪЖКОВА, 1995. 332., VASMER, 1953–1958. 3. 109. stb.

- ÓmOlv = JAKUBOVICH Emil – PAIS Dezső (szerk): *Ó-magyar olvasókönyv*. Pécs, 1929. (Repr. Bp., 1995.)
- PITI, 2006. = PITI Ferenc: A tihanyi monostor alapítólevele (1055) [fordítás, előszó, jegyzetek]. In: Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor (szerk.): *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szeged, 2006. 16–25. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22.)
- THEINER = *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Maximam partem nondum editam ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita* ab Augustino THEINER. 1. *Ab Honorio PP. III usque ad Clementem PP. VI. 1216–1352*. 2. *Ab Innocentio PP. VI. usque ad Clementem PP. VII. 1352–1526*. Romae, 1859–1860.
- BÁRCZI, 1951. = BÁRCZI Géza: *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Bp., 1951. (Nyelvészeti Tanulmányok 1.)
- ΒΕΡΕΤΤΑΣ, 1997. = ΒΕΡΕΤΤΑΣ, Μανιός: Μέγα ονομαστικόν η τα ονόματα των Ελλήνων. Όλα τα αρχαία ελληνικά ονόματα και η ιστορία τους. Αθήνα, 1997.
- CHOLNOKY, 1935. = CHOLNOKY Jenő: Tihany földrajza. In: CHOLNOKY Jenő – Viski Károly – ERDÉLYI László: *Tihany*. Bp., 1935, 15–42. (A Balatoni Társaság Könyvtára 1.)
- CSEMEGI, 1946–1948. = CSEMEGI József: A tihanyi barlanglakások. *Archaeológiai Értesítő* 3. sorozat, 7–9 (1948) 398–402.
- S. DÁVID (szerk.), 2004. = S. DÁVID Emese (szerk.): *Magyarországi nemzeti-ségi és etnikai kisebbségek utónévkönyve*. Bp., 2004.
- Дожчиновић, 2002. = Дожчиновић, Биљана: Књига имена. Београд, 2002.
- ERDÉLYI, 1908. = ERDÉLYI László: *A tihanyi apátság története. Első korszak. Az apátság önállósága 1055–1701*. Bp., 1908. (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 10.)
- ÉRSZEGI, 2007. = ÉRSZEGI Géza: A tihanyi alapítólevél diplomatikai szempontból. In: Uő. (szerk.): *Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére*. Tihany, 2007. 45–60.
- FEHÉRTÓI, 2006. = FEHÉRTÓI Katalin: Az 1055. évi Tihanyi alapítólevél személy- és helyneveinek eredetéről. *Névtani Értesítő* 28 (2006) 161–170.
- FERINCZ, 1997. = FERINCZ ISTVÁN: Az óorosz irodalom. In: ZÖLDHELYI Zsuzsa (szerk.): *Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig*. Bp., 1997. 26–47.
- FNESZ = KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára. 1–2. 4., bővített és javított kiadás*. Bp., 1988.
- FONT, 1998. = FONT Márta: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Bp., 1998.
- FONT, 2001. = FONT Márta: A kijevi Rusz. In: SZVÁK Gyula (szerk.): *Oroszország története*. Második, javított kiadás. Bp., 2001. 5–61.

- FÖRSTER, 2002. = FÖRSTER, Hans: *Wörterbuch der griechischen Wörter in den koptischen dokumentarischen Texten*. Berlin–New York, 2002. (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 148.)
- FUXHOFFER = FUXHOFFER, Damianus: *Monasteriologiae regni Hungariae*. Recognovit, ad fidem fontium revocavit et auxit Maurus CZINÁR. Pestini, 1858–1860.
- GYÓNI, 1943. = GYÓNI Mátyás: *A magyar nyelv görög feljegyzéses szórvány- emlékei*. Bp., 1943.
- GYÖRFFY = GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Bp., 1963–1998.
- GYÖRFFY, 1983. = GYÖRFFY György: *István király és műve*. 2. kiadás. Bp., 1983.
- HANKS–HARDCASTLE–HODGES, 2006. = HANKS, Patrick – HARDCASTLE, Kate – HODGES, Flavia: *A Dictionary of First Names*. Second edition. Oxford, 2006.
- HOFFMANN, 2010. = HOFFMANN István: *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debrecen, 2010. (A Magyar Névtárhivatal Kiadványai 16.)
- HOLLER, 2001. = HOLLER László: Szent Demeter és a magyar királyi korona. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 13 (2001/3–4) 5–17.
- ИЛЧЕВ, 1969. = ИЛЧЕВ, Стефан: Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
- KERÉNYI, 1977. = KERÉNYI Károly: *Görög mitológia*. Második kiadás. Szeged, 1977.
- KOMÁROMI, 2007. = KOMÁROMI LÁSZLÓ: A bizánci kultúra egyes elemei és közvetítő tényezői a középkori Magyarországon. *Iustum Aequum Salutare* 3 (2007/1) 215–228. In: HORVÁTH Pál (szerk.): *Adalékok a magyar jogi kultúra fejlődéstörténetéhez*. Bp., 2008. 61–77.
- KOMJÁTHY, 1955. = KOMJÁTHY Miklós: A tihanyi apátság alapítólevelének problémái. *Levéltári Közlemények* 26 (1955) 27–47.
- KNIEZSA, 1938. = Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára*. 2. Bp., 1938, 365–472. (Repr. Bp., 2000.)
- MELICH, 1903. = MELICH János: Szlav jövevényszavaink. (Hetedik közlemény.) *Nyelvtudományi Közlemények* 33 (1903) 273–372.
- MELICH, 1914. = MELICH János: Keresztneveinkről. *Magyar Nyelv* 10 (1914) 97–107., 149–156., 193–199., 248–255.
- MELICH, 1915–1917. = MELICH János: Egy fejezet a történeti magyar hangtamból. *Nyelvtudományi Közlemények* 44 (1915–1917) 333–372.
- MORAVCSIK, 1938. = MORAVCSIK Gyula: Görög nyelvű monostorok Szent István korában. In: SERÉDI Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára*. 1. Bp., 1938, 387–422. (Repr. Bp., 1988.)

- MUNKÁCSI, 1890–1896. = MUNKÁCSI Bernát: *A votják nyelv szótára. 1–4. Bp., 1890–1896.*
- PAULY–WISSOWA = PAULY, August Friedrich: *Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung 1–83. Hrsg. WISSOWA, Georg. Stuttgart, 1894–1974.
- ПЕТРОВСКИЙ, 1984. = ПЕТРОВСКИЙ, Н. А.: *Словарь русских личных имен*. Издание 3-е, стереотипное. Москва, 1984.
- REVEN, 2003. = REVEN, Zdravko: *Kada slav is imendan? Izbor imena svetaca i njihovi imendani*. Đakovo, 2003.
- RÓMER, 1868. = RÓMER Flóris: *A barlangokról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról*. *Archaeológiai Közlemények* 7 (1868) 110–145.
- ŠIMUNDIĆ, 1988. = ŠIMUNDIĆ, Mate: *Rječnik Osobnih Imena*. Drugoje izdanje. Zagreb, 1988.
- SZAMOTA, 1895. = SZAMOTA István: *A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele mint a magyar nyelv legrégebb hiteles és egykorú emléke*. *Nyelvtudományi Közlemények* 25 (1895) 129–167. (Különny. Bp., 1896.)
- SZENTGYÖRGYI, 2008. = SZENTGYÖRGYI Rudolf: *A Tihanyi alapítólevél latin szövege és helyneveinek lokalizálása*. In: BÖLCSKEI Andrea – N. CSÁSZI Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* Bp., 2008. 255–267. (A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1.)
- SZENTGYÖRGYI, 2010. = SZENTGYÖRGYI Rudolf: *A Tihanyi alapítólevél görög helynevei*. *Magyar Nyelv* 106 (2010) 295–307., 385–396.
- SZENTGYÖRGYI, 2014. SZENTGYÖRGYI Rudolf: *A tihanyi apátság alapítólevele. 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. Bp., 2014.
- ТИХОНОВ–БОЯРИНОВА–РЫЖКОВА, 1995. = ТИХОНОВ, А. Н. – БОЯРИНОВА, А. З. – РЫЖКОВА, А. Г.: *Словарь русских личных имен*. Москва, 1995.
- H. TÓTH, 1999. = H. TÓTH Imre: *Cirill és Metód a Kárpát-medencében*. *Vigilia* 64 (1999) 821–826.
- TÓTH, 2001. = TÓTH Péter: *Egy bizánci szent Magyarországon, egy magyar szent Bizáncban. Szent Demeter magyarországi kultuszáról*. *Magyar Könyvszemle* 125 (2001) 3–19.
- TÓTH, 2007. = TÓTH Péter: *Vallon főpapok a magyar egyház újjászervezésében a pogánylázadás után*. In: ÉRSZEGI Géza (szerk.): *Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére*. Tihany, 2007. 31–36.
- TÖRÖK, 1990. = TÖRÖK József: *Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon*. Bp., 1990.
- ΤΣΟΛΑΚΙΔΗ, 2001. = ΤΣΟΛΑΚΙΔΗ, Χρηστού Δ.: *Αγιολόγιο της Ορθοδοξίας*. Έκδοση Β' βελτιωμένη και επηυξημένη. Αθήνα, 2001.
- USENER, 1907. = USENER, Hermann: *Der Heilige Tychon*. Leipzig–Berlin, 1907.

- VASMER, 1953–1958. = VASMER, Max: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. 1–3. Heidelberg, 1953–1958.
- ZELLIGER, 2005. = ZELLIGER Erzsébet: *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma, 2005. (Második kiadása: Bp., 2011.)
- ZOLTÁN, 2007. = ZOLTÁN András: Szélgjegyzetek az „Etimológiai szótár”-hoz. *Magyar Nyelv* 103 (2007) 208–23.

Greek monks in Tihany

In linguistic studies of Hungarian place names scattered in the deed of foundation of the Abbey of Tihany (1055), the possibility of Greek etymologies has hardly ever arisen so far. This paper starts from the archeologically supported assumption that Byzantine Greek monks did live in the Tihany Peninsula in the eleventh century. This is witnessed by two place names occurring in contemporary documents. One of these is *p&ra* ‘Petra’, localizable near the Abbey of Tihany, and the other is *tichon* ‘Tihany’ itself.

The Greek origin of *Petra* is supported by the fact, established by archeological research, that the place it refers to was a monastery hewn in living rock, founded by Greek monks and constructed according to their habits. In addition, the place chosen (an island) and the name (monasteries called Petra ‘rock-cavity’ can be found elsewhere in the period) both suggest Greek, rather than Slavic, foundation. This assumption is further supported by ecclesiastical and legal historical evidence.

The name *Tihany*, assumed earlier to be of Slavic origin and going back immediately to a personal name and ultimately to *ticho* ‘silence’, was merely connected to the family of names like *Tihomir*, *Tihoslav* by folk etymology. In fact, it is the participle of the Greek verb *τυγχάνω*, turned into a personal name. In the Eastern Church, St. Tychon of Cyprus (†425), the Bishop of Amathus was especially highly respected; due to his active missionary work, he may have been especially suited to become the patron of a monastery founded by Greek (or Greek and Slavic) monks.